

KÉT KOLPORTÁZS-KÖNYV

I.

„MAGYARORSZÁG VERECKÉTŐL NAPJAINKIG“

A MAGYAR könyv anyagi és tartalmi válságáról e folyóiratban már ismételten szó volt.¹ Általánosságban és példával mutattuk ki, hogy a könyvtől eltévedett és anyagilag leromlott publikumáért küzdve, a magyar könyvkiadás teljes szellemi sivárságba süllyedt. Mindent a részletre kolportált „gyűjteményes könyvtől“ vár, a mondva-csinált „aktualitásoktól“, az állítólagos szerkesztőknek és nagytömegű munkatársaknak díszes névsorától, a tekintélyes „előhangoktól“ és „előszavaktól“, — végső soron tehát mindent a könyvterjesztő ügynöktől, aki a felesleges és többé-kevésbé csekélyértékű, de nagy áru gyűjteményeket a nagyközönség nyakába varrja. Nem vár ellenben semmit a könyv tartalmától, tehát e téren nyújtani sem kíván semmit. Könyvkiadásunknak ez a része — s fájdalommal kell megvallanunk: tetemes része — csupa merő „reprezentáció“: a hiúságok testet öltött vására, ahol semmit vesznek és árulnak semmit.

Nemrégiben alkalmunk volt itt olyan gyűjteményes munkát tárgyalni, mely Magyarország megismertetését tűzte ki céljául Franciaországban, de amelyet érthetetlenül s elég sajnálatosan díszes és drága magyar kötetben is közrebocsátottak.² Ez a műfaj: országunk általános megismertetése, úgy látszik, valamiféle könyvkiadói divattá lett. Hosszú hónapok óta kísért minden téren egy hatalmas ötkötetes „díszmű“, mely azt vallja magáról, hogy a Magyarországról szóló tudnivalóknak hiánytalan összegezése.

Alább részletekben is rámutatunk, hogy a munkában foglaltatott egyes cikkek nem érett tudományosság eredményeit népszerűsítik, hanem — igen gyakran — szólamokat, felszíniességet, tévedéseket terjesztenek. A munka alapvető hibái mégsem a részletekben, hanem a konceptusban rejlenek. Ismét rá kell mutatni arra, hogy egy mű, melynek mintegy 120 munkatársát toborozták össze a hazai élet mindenféle táborából, már szerkezetében is elhibázott, mert híján van a tudományos vagy magas színvonalon népszerűsítő munkában nélkülözhetetlen egységnek, nyugalomnak, tagoltságnak, önként értődik, hogy 120 szerző százhuszféleképpen értelmezi a szerkesztő által elé szabott feladatot és 120 szempontból szemléli a témát. Ennek következménye a teljes módszerbeli diszparitáságon kívül egyfelől a szün-

¹ Balogh József: „A magyar könyv élete napjainkban“, Magyar Szemle, IV. kötet 346. 1.; Pukánszky Béla: „Élő könyvek“ u. o. 374. 1.

² „Magyarok a kultúráért“, Magyar Szemle, VIII. kötet 82. 1.

telen ismétlés, másfelől a hézagosság és aránytalanság. Mint a „Magyarok a kultúráért“ című albumban, úgy ebben az ötkötetes országismertetésben is teljes műfaji zavar uralkodik. Tudományos dolgozatok, essayk, tárcák, előadások, hosszabb szónoklatok és rövid tósztok: mindez egy ködfelhőben gomolyog.

A „Magyarok a kultúráért“ c. album ismertetője már rámutatott, hogy kétségkívül szükség volna az ország s a társadalom tudományos arcképére, olyan, a részletekbe is beléhatoló, hasznos leírásra, aminőre — szűk keretekben — kitűnő példát mutatott legutóbb Weis István.¹ Amire ellenben nincsen szükség, az a számtalan kézikönyvben és gyűjteményben megtalálható történelmi, irodalomtörténeti, közjogi, földrajzi stb. vázlat. Miben különbözik pl. a gyűjteményes mű előttünk fekvő 4. kötete (Tudomány, Irodalom, Egyházi élet) bármelyik irodalomtörténeti áttekintésünktől? Abban, hogy az összefüggő ábrázolás helyett három fő fejezetben („Szellemi élet“, „Magyar lángelmék“, „Irodalmi miniatűrök“) vagy 50 szerzőnek rövidebb-hosszabb cikkét kapjuk, — arcképalbumot, melynek elemeit semmiféle vezetőgondolat egységbe nem foglalja. Nemcsak a tudomány, hanem természetesen már a tudományhoz kapcsolódó népszerűsítés is messze túlnőtt az ilyen tárcáirói szemléleten. Egy-egy nemzet szellemi életét már évtizedek óta a politikai, gazdasági, társadalmi élet medrében, a nemzetközi kapcsolatok és kölcsönhatások számbavételével, a „Geistesgeschichte“ mindjobban kieri módszerével vizsgálják. A tudománynak s az ismereteknek, a munka komolyságának s a közönség pénzének valami csodálatraméltó fitymálására vall, hogy mindezzel szemben vereckei könyvünk olyan vezércikk- és tárcaessay-mozaikot talál, melyből — bármily tiszteletreméltók is az egyes szerzők nevei — igen kevés tanulságot fog meríteni, aki a könyvet jó szándékkal vásárolja és olvassa. Lényegileg ugyanez áll a mű első és ötödik kötetéről. (Történelem, művészet, sport, statisztika.) A bíráló kénytelen megállapítani, hogy a jeles nevű dolgozótársak helyett az érdemleges munkát mások, a második vonalban állók végezték el. Mint egyebütt, a szerkesztő arányosító és kiegyenlítő keze-nyoma itt is hiányzik, a cikkek szinte egymás mellé vannak dobva. Mintha csak az indokolná meg egyiknek-másiknak közzétételét, hogy meg kellett jelennie, mert éppen a szerkesztő fiókjában volt.

A Magyarország történetét tárgyaló fejezetek írói nehéz helyzetben voltak. Magyarország történetének tudományos szintézisét most építik fel történetíróink, akik közül Domanovszky Sándor, Eckhart Ferenc, Hóman Bálint és mások írtak ilyen munkákat, úgyhogy előre is valószínű volt, hogy első forrásokból dolgozó összefoglalást nem kaphatott a vállalat. Adva volt ellenben számára egy másik lehetőség, amely a mű célját tekintve, a legmegfelelőbb is lett volna. Ahogy a maga korában megvolt Jókai Mór színes előadású, népies magyar történetének a szükségessége, Horváth Mihály és Szalay László tudományos igényű munkái mellett, úgy a Kisfaludy Társaság is jutalomra méltónak és valóban hézagot pótlónak érdemesítette Varga Ottó

¹ Weis István: „A mai magyar társadalom“.

magyar történelmét, amely az addigi kutatások eredményeit irodalmi formában fűzte logikus történeti egymásutánba. Hová illenek jobban egy ilyen opus, mint éppen a nagyközönség népszerű, de alapos tudománytárába, aminő ez a kiadvány is akart lenni? A szerkesztőség e helyett a talán nehezebb és költségesebb megoldás helyett az olcsóbbat és a sablonosabbat választotta. A magyar történetet elmondó három fejezet: „Kárpátia és a magyarság a honfoglalásig“, „Az államalapítástól a mohácsi vészig“, „A török hódoltságtól a kiegyezésig“ folyamatos előadású, iskolakönyv ízű művek, amelyekre alig hisszük, hogy íróik valaha is nagy büszkeséggel tekintenek majd vissza. Becsületese szorgalmukat igazán hálásabb feladat szolgálatába is állíthatják.

Teljesen terméketlen mai formájában a Történelmi arcképek sorozata. A huszonkét arckép írói között az irodalomban egészen ismeretlentől az aktív miniszterig minden klasszis található. Komoly és tartalmas essayk mellett szubjektív hangú visszaemlékezések, de még inkább semmitmondó, lapos és száraz életrajzok zavaros kaleidoszkópban vonulnak el az olvasó előtt, akárcsak idejétmulta iskolai olvasókönyvben. Mi értelme volt ezt így csinálni? — Igazságtalan volna fel nem említem, hogy vannak a kötetekben sikerült összefoglalások is, így elismerést érdemelnek az archeológiai és a képzőművészeti fejezetek, valamint a statisztikai adatok világos feldolgozása.

Ha valaki a mai közkeletű vezércikkfrázisokkal meg akar ismerkedni, e hatalmas terjedelmű munkában gondosan együtt látja őket, ha azonban Magyarország történelmét, földjét, népét, életét, gazdaságát, irodalmát, művészetét akarja megismerni Vereckétől napjainkig, vegye csak elő a megfelelő szakmunkákat, mert ebből az öt kötetből sem Vereckét, sem Magyarország történetét, sem napjainkat nem fogja megismerni. Igaz ugyan, hogy a történeti cikkek jórésze azzal kezdődik, hogy „az Árpádkorban“, vagy „a Honfoglalás korában“, — de ami azután következik, legnagyobbrészt vázlat, kidolgozás nélkül, és frázis tartalom nélkül.

Hogy az egyes fejezeteket miként dolgozták föl, arra a legjellemzőbb a magyar városok című fejezet. Ebben az első cikk „Budapest világváros“ címen. Azután következik „az ország szíve“ (Budapest), „nemzetem büszkesége“ (Szeged), „a híros város“ (Kecskemét), „Kossuth városa“ (Cegléd), „a kálvinista Róma“ (Debrecen), „a magyar Athén“ (Eger), „Szemere Bertalan városa“ (Miskolc), „a magyar Sión“ (Esztergom), „Királyok városa“ (Székesfehérvár), „ahol a villanyos motor megszületett“ (Győr), „Civitas fidelissima“ (Sopron), „Szent Márton városa“ (Szombathely), „Földi paradicsom“ (Pécs), valamennyi ilyen barokkos címmel s egy kivételével valamennyi Révay József dokornak, a jeles klasszikus filológusnak s egyébként is nagyműveltségű tudósnek a tollából. A megszállt területi városokat Torday Géza írta le, „Recrudescunt“ (Kassa), „a Felvidék gyöngyei“ (Késmárk, Eperjes, Bártfa, Lőcse), „Megy-ballag már a véndiák“ (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecebánya), „Vitám et sanguinem“ (Pozsony), „Üdvözlégy kegyelmes Szent László király“ (Nagyvárad), „A magyar Golgota“ (Arad), „Losonczy István városa“ (Temesvár), „A bunyevác metropolis“ (Szabadka), „Kincses Kolozsvár“, „Bolyai katedrálja“ (Marosvásárhely), „A szász sásfészek“ (Nagyszében), „Az ország kapuja“ (Brassó).

Hogy mily szempontok szerint választották ki ezeket a városokat és miért hagyták ki Nagyszombatot, Nagyenyedet, Segesvárt, Sátoraljaújhelyt, Sárospatakot, Pápát, Makót, Nagykoröst, amelyek részben mint tipikus iskolavárosok, részben mint jellegzetes mezőgazdasági centrumok a múltban is, a jelenben is nagy szerepet játszottak Magyarország kulturális vagy gazdasági történetében, — nehéz volna eltalálni. Igaz ugyan, hogy Geszti Lajosnak „A magyar föld és népe“ című tanulmányában e városok jórészt meg vannak említve, de micsoda klasszifikálás alapján történt az, hogy az egyik városról írtak külön monográfiák, a másokról nem, bár — hogy igazságosak legyünk — azok a városok jártak jól, amelyek nem részesültek ebben a kitüntetésben. Mert ezek a monográfiák, mint már a címük is sejteti, színvonalban a Hármaskis-tükör összefoglaló földrajzi versikéit nem nagyon igyekeztek túlszámolni és a száz egynéhány soros fejtegetések adatokban és tartalomban mélyen alatta maradnak a Hármaskis-tükör egyes fejezeteinek, amelyek, különösen a négy-

venes években megjelent kiadások» bőséges statisztikát és egyéb adatot is szolgál» tettek az iskolás gyermekeknek. De hát — mondhatná védekezésül a szerkesztő — ez a monumentális mű felnőttek számára készült. Tudomásul vesszük ezt a védekezést és alaposabban megvizsgáljuk» hogy mit lehet megtudni egy-egy ilyen monográfiából.

Kossuth városáról megtudjuk» hogy:

„Ha megállunk Cegléd főterén, a hatalmas méretű Árpád-téren, első pillantásra lenyűgöznek a református templom roppant arányai és művészi vonalai. Az Alföld népének kulturális érzékére mutat, hogy itt, a sivár pusztaság közepén kivirágozhatott az olasz renaissance-nak ez a tökéletes remeke, a híres Hild József mesterműve. (Következik a templom művészeti leírása.) A református templom gigantikus arányai mellett szinte eltölpül a Kossuth-szobor, Horvay János művészeti alkotása... amely... valóságos zarándokhelye a vidék hazafias népének és szent oltára minden magyar ünnepségnek. (Következik a szobor leírása) ... Ez a város Kossuth Lajos városa örökre. (Kossuth ceglédi toborzása, 1876-ban képviselővé választatása, másfél oldalon át Cegléd története, egy fél oldalon át gazdasági és szellemi kultúrája.) ...Ez Cegléd jövője. Jelene a munka, a törhetetlen és szívós magyar munka, amely ennek a jövőnek kincseit felszínre fogja hozni az áldott föld méhéből. A munkás jelen és a messiás jövő felé pedig sugárzó fényességet hint a magyar szabadság legendás hajnalhasadása, amelynek szikrázó tündöklését Cegléd látta meg elsőnek és szívta szívébe és őrzi szívében örök hűséggel, mint a Vesta-papnő a szent oltár soha ki nem hamvadó paraszát.“

A megszállt területi városok, amelyeket Torday Géza írt le, hasonló módon készültek; valamennyiben dominál a város külső képének leírása. A városok lelkét, de főként mai gazdasági, statisztikai, ethnográfiai, demográfiai, sociográfiai, nyelvi, kulturális viszonyait nem ismerhetjük meg belőlük, pedig a dm ígérete: Vereckétől napjainkig. Úgy érzi az ember, hogy a szöveg itt nem egyéb, mint képmagyarázat a kiadó raktárában haszon nélkül heverő klisékhez.

Szerzőink szerint „még az olasz papok tanítják meg írni és olvasni őseinket: ők hozzák be a latin betűket és feledtetik el az ősi rovásírást.“ (8—91.), holott a tudomány mai álláspontja e kérdésben egészen más. — „És bár ebbe a korba esik irodalmunk első nagyobb magyarnyelvű emléke is, a Halotti Beszéd, mégis jelentősebb emléke művelődésünk e korszakának Szent István latinnyelvű irata, amelyben fiának, Szent Imre hercegnek atyai tanácsokat ad az uralkodásra. Ez a programmszerű irat mintegy nemeslevele a magyar kultúrának“ (10. l.). — Hogy a két emlék közül melyik a jelentősebb, azt éppoly bajos eldönteni, mint azt, hogy Homérosz két eposza a jelentősebb, vagy Thukididész történelme. — „... az Árpádok alatt a gazdasági élet a földművelésben és az állattenyésztésben merül ki. Mutatkoznak már ugyan a só- és ércbányászat nyomai is, de az ipar és a kereskedelem már akkor sem izlett a magyarnak. Akkor is, azóta is összeférhetetlenek tartotta harcos, úri mivoltával az alkudozást és a csereberét“ (10. l.). — Vájjon ilyen úri álláspontot foglaltunk el a ló- és állatkereskedelem terén is? És vájjon a fegyvereket s ipari cikkeket alku nélkül, urasan vásároltuk? És igazán nem csereberéltünk, hanem a zsebünkben termett, pompás, jó pénzekkel fizettük meg, amire szükségünk volt? S nem lett volna semmi házi iparunk: például az ács- és kovácsmesterséget is meg kellett vetnünk úri mivoltunk miatt?

— Ma már bizonyára kevés olyan magyar él, akinek az ősei nyereg alatt puhították a húst (12. l.). — Bizonyára kevés, sőt talán egy sem, mert őseinknek — amint a legújabb néprajzi kutatások kimutatták — több eszük volt, semhogy nyereg alá tették volna a húst megpuhítani, mert a nyereg alatt a hús úgy megbűdösödött, hogy azt emberi izlés és gyomor el nem bírta. Ellenben az megtörtént, hogy a lónak a nyeregtől fölsebzett hátára nyershúst tettek, hogy a nyereg ne törje tovább. — „Karai László budai prépost 1473-ban meghívta Velencéből Hess András német könyvnyomtatómestert, aki Budán fel is állította az első magyar nyomdát“ (15. l.). — Fraknoi Vilmos kutatásaiból tudjuk, hogy Karai László 1470-ben ment Rómába és 1471 januárjában hozta magárai Hess Andrást, de nem Velencéből, hanem Rómából. — „A XVII. század végére az ország lakossága harmadfélmillióról másfélmillióra csökkent, amin a bécsi kormány tömeges telepítésed igyekezett segíteni, mindenestre azzal a melléccéllal, hogy a magyarságot lehetőleg gyengítse. Ebben az időben telepítenek a városokba, különösen a Bánátság nagyobb számmal megint németeket, szerbeket és oláhokat. Különösen e két utóbbi nemzetiség műveletlensége és vadsága hosszú időre megakasztotta a magyar művelődés természetes fejlődését és kivirágzását.“ (18 l.) — Tehát a három nemzetiségnek, különösen a szerbnek és az

oláhnak a telepítése hosszú időre megakasztotta a magyar művelődés természetes fejlődését és kivirágzását. Mennyi idő ez a hosszú idő és hogyan történt ez a megakasztás, azt nem tudjuk meg, pedig érdekes volna tudni, hogy az előbb lakatlan vidékeken mi történt aztán, hogy a természetes fejlődés megakadt. Vagy talán a németek, szerbek és oláhok műveletlenségének hatása áterjedt például Nagyszombatig, vagy Sárospatakig, ahol a kultúra már azelőtt fejlődésnek indult és ott akasztotta meg a természetes kivirágzást? De ne akadékoskodjunk! Megtudtuk legalább azt, hogy az ország lakossága harmadfélmillióról másfélmillióra csökkent a XVII. század végére. A 21. lapon azonban azt olvassuk, hogy „az ország lakossága a XVIII. század elején mindössze két és félmillió volt; nagyarányú telepítésre volt hát szükség, hogy mindenekelőtt a földművelés és ezzel a gazdasági élet zavartalan folytonosságát biztosítsák.“ Most már aztán sem a számokban, sem abban nem vagyunk bizonyosak, hogy mi volt a telepítés célja: a magyarság gyengítése-e, vagy a gazdasági élet zavartalan folytatásának biztosítása? A 8-ik lapon azt olvassuk, hogy „a magyar műveltség mai gyönyörű palotája igazában csak a XIX. és XX. század műve.“ — A 21. lapon pedig: „ezt a századot (a XVIII.-at) hazánkban a tudományok arany századának szokás nevezni; egyszerű latinnyelvű tudományos munkák jelennek meg.“ — A 22-ik lapon: «... a XVIII. század közepére megteremtí a magyar irodalom csodálatos virágkorát“, — „a XVIII. század végén egyszerre megindul a magyarnyelvű hírlap-irodalom“, — „és ugyancsak a XVIII. század végén áll a nemzeti kultúra megteremtőinek sorába a magyar játékszín.“

A Magyar Érdekességek „turáni népcsalád“-ról beszél, ami tudománytalanság. A postás-cikk szerzője a postát Ázsiából származtatja I

„őseink a posta fogalmát még Ázsiából hozták magukkal, ahol már Kr. e. a III. században rendkívül fejlett hírszolgálati intézmények voltak, melyekről a görög és a római történetírók csodálattal emlékeznek meg.“ (II. k. 417.1.) — A hadtörténeisz is Ázsiával kezdi. „... a magyar hadtörténeisz azt mutatja, hogy a nemzet az őshazából, Ázsiából Európába vándorlása óta eltelt több mint egy évezreden át... szinte szakadatlanul harcolt.“ (II. k. 87. 1.) — „az a magyar pusztai lovas, aki előbb Ázsia, majd Kelet-Európa terjedelmes mezőségein... (II. k. 87. 1.) — „a turáni népek ma is mindenféle ragadozó madarakat tanítgatnak vadászatra Közép-Ázsia nagy pusztáin. Nem egy okunk van, hogy elhigyjük, hogy a középkornak ez a divatja tőlünk, a magyar fejedelmek udvarából indult ki és terjedt el Európaszerte“, (II. k. 353. 1.) — hja a vadászatról írott fejezet szerzője.

Szólv „turániak“ vagyunk, ahogy Müller Miksa nem minden kisebbítő árnyalat nélkül elnevezte az ural-altáji népeket. Ez már nem magyar hazafiság, hanem turánománia, — mondhatnánk Négyesy Lászlóval, — aki egy akadémiai bírálati jelentésében (Akadémiai Értesítő 1917, 97. 1.) a leghatározottabban tiltakozott a turánizmus ellen, kijelentvén, hogy ő — mint magyar ember — nem kíván turáni polgár lenni, ami különben soha sem volt a világon és így nem is támadhat föl. Minden tudományosan gondolkodó ember kell hogy igazat adjon Négyesynek e felháborodásában, mert sem Turánban létünk, sem turáni népekkel való kapcsolatunk semmiképpen nem bizonyítható s azok az árja nyelvészek, akikről a „turáni“ elnevezés származik, e név alá Ázsia szemétnépeit sorolták, akik kóbor cigányok módjára csavarogtak az iráni fennsík közelében s a dolgozó népek kifosztásából, lopásból, rablásból éltek. Kár tehát nemzetségnévül elfogadni a turáni nevet, — egykori csúfnevünket, kár erőnek-erejével őket erőszakolni magunkra, akikkel nincs mit büszkélkednünk, bár megengedjük, hogy a néhány ezer évvel ezelőtt élt turániak viselkedése miatt nem kellene okvetlen szégyenbe borulnunk, még ha valóban őseink lennének is. Az a legfőbb baj a turáni elméletnél, hogy tudomány nélkül való.

Egy más témáról íg szól könyvünk: „Hogy miképpen folyt le egy ilyen bölényvadászat, arra csak következtethetünk. Bizonyára a legszebb és legférfiasabb módja ennek a felbőszült bölénynek kopjával való elejtése volt. Egy Mátyás király idejében kiadott Thurocziusnak iniciális betűi közül az egyik magyarruhás alakot ábrázol, aki vállán palástot, fején koronát visel és dárdáját egy nekirohanó sötétbarna bölényre irányozza“,—olvassuk a Vadászat című fejezetben (II. 351—352.1.). A dkk szerzője nagy lelkiismeretességgel hivatkozik is forrására, ahonnan ezt a kétségkívül érdekes adatot meríti: „Vadászlap, 1902 13. sz. dr. Rodiczky.“ Ebből az idézetből nem tűnik ki, vájjon eszébe jutott-e a szerzőnek, hogy ennek a „Mátyás király idejében kiadott Thurocziusnak iniciális betűjét“ megnézzé. És senki se higgye azt, hogy ennek a „Thurocziusnak“ (magyarul: Turóczi Jánosnak) ezt az iniciális betűjét itt facsimilében megtalálja, bár el kell ismernünk, hogy van illusztráció a 351. és 353. oldalon, az egyiknek képmagyarzata „Tavaszi őzbak“ (Zsindely Endre felvétele), — a másik „Erős őzbak a júniusi virágtetetőben.“ (Zsindely Endre felvétele.) — A magyar borrhól írott fejezetben megtudjuk, hogy „a letelepült magyarság igen gyorsan szívébe zárta a szőlőt és a bort“ (II. k. 295. lap). Továbbá, hogy „a IX. század végéről... maradt kútfő, amely a Balaton és a Zala folyócska mellékén virágoz

szőlőművelésről emlékezik meg“ (II. k. 294. lap), de hogy mi ez a kútfő, ezt sem árulja el olvasóinak. Ez a fejezet azt is tanítja, hogy „IV. Béla... a kipusztult és elszéledt szőlőművelők helyébe a Hegyalján és másutt olasz szőlőművelőket telepített le.“ „III. Endre pedig folytatta az olasz szőlőművelők behívását—“ (II. k. 295. lap.) Meg kell állapítanunk, hogy a magyar bortermelés történetében Nagy Lajosnak is volt némi szerepe s nem ártott volna itt az ő szőlőtelepítés! intézkedéseivel is foglalkozni egy kissé.

De legyen elég a könnyen szaporítható részletekből.

A könyv — mint mondtuk — „díszmű“, tehát díszéről is szólanunk kell. A kolportázs-műnek tudvalévőén minél tetszetősebbnek, valami csodálatos hazai előítélet folytán minél súlyosabbnak (kilogramm-súlyt értünk) — és bőségesen illusztrálnak kell lennie. £ feltételeknek vereckei könyvünk megfelel. A papiros, a formátum, sőt a nyomtatás ellen ugyan alapos kifogást lehet emelni, mert a munka díszét emelte volna, ha „spiessek“ (a tiszta szedést éktelenítő, rút festékes foltok neve ez) nem csúfítanák. A klisék régiek, javarészből illusztrált lapokban már felhasználtak, tehát kopottak. Ennél nagyobb baj az, hogy a felvételek nem a munka számára készültek és részben elmúlt évtizedek fényképészeti technikáját, ízlését és egy elmúlt kor érdeklődését tükrözik. Szöveg és kép csak akkor simulnak egymáshoz, ha erőszak kényszeríti őket erre, egyébként a jobb kéz nem tudja, hogy mit művel a bal. Egész sorával a példának lehetne ezt igazolni. Itt beérjük ezzel: A Vasércbányászat című fejezet illusztrációi a következők: „Vida Jenő“ Lejtős akna, Személyszállító akna Tatabányán, Függősinpályák Tatabányán (II. 321—323. lap). Az alumínium-ércbányászat illusztrációi: Szénfejtés (324. 1), Réselés a széntelepben rudas reselőgéppel (325. 1), a Szénbányászat illusztrációi: homoktermelés vízsugárral, iszaptermelékkel céljaira (326. 1); s Felsőgalla—tatabányai bánya és gyártelep látképe (327. 1) és Mészkőbányák Tatabányán (329. 1).

Egy több mint ezer évet felölelő történelmi munka szerkesztői nem tudtak vagy nem akartak körülnézni a régi magyar bányászatot és kohászatot tárgyaló művekben, folyóiratokban, albumokban, illusztrált könyvekben, hogy azokból a régi állapotot megjelenítő képet tárjanak az olvasó elé, hanem beérték képeslevelezőlap értékű illusztrációkkal. Ez áll, szerencsés kivételt leszámítva, a városokat ismertető illusztrációkra is, pedig ezeknél igazán nagy választék áll a kutatók rendelkezésére.

A TANULSÁGOK, melyeket a „Vereckétől napjainkig“ nyújt, nem a mű lapjain, hanem sorai közt rejlenek. A magyar közönséget végre rá kell nevelni, hogy igazi műveltségben és önálló ízlésben gyökerező ítélettel maga válassza meg könyveit és ne essék a kolportáló könyvterjesztés könnyű prédájául. Közéleti tekintélyeink, legjelesebb íróink ne álljanak minden, hazafiasnak vallott célnak szolgálatába s ne engedjék meg, hogy egyebütt publikált cikkeiket másod- vagy sokadízben lenyomtatva, a jóhiszemű közönségnek belőlük „enciklopédiát“ gyúrjanak. Visszaélés ez az ő tehetségükkel és az ő nevükkel is, de talán helyes arra is rámutatni, hogy bizonyos fokig ők maguk is tudattalan részesei a visszaélésnek. Legörvendetesebb volna, ha az ilyen részlet-üzleteknek előbb-utóbb várható anyagi csődje rávezetné

a magyar könyvkiadást annak belátására, hogy hasonló vereckei könyvtömegekkel nemcsak az ország művelődési érdekeit nem szolgálják, hanem a tulajdon anyagi eredményeiket is kockáztatják. A gyógyulás csak akkor lesz várható, ha a sebek valóban már elevent érintenek. Akkor gyógyító sebek lesznek.

II.

H. G. WELLS: A VILÁGTÖRTÉNET ALAPVONALAI

WELLS világtörténete olcsó, új magyar kiadást ért. Olcsóságára a rossz papírral, gondatlan festékezéssel, lapokon át alig olvasható nyomással a kiadás eléggé rászolgált. Újságát illetőleg nem fog ártani egy kis közelebbi vizsgálódás.

Wells a világtörténet fogalmának új definícióját kívánta adni azzal, hogy a prehisztorikus kor tárgyalásán túl visszanyúlt az élet első megjelenésének, sőt magának a kozmosz kialakulásának kezdetéig, az eredmény azonban aligha felel meg a célkitűzésnek. Műve volta-képen nem egyéb, mint számos egymással többé-kevésbé összefüggő vagy össze nem függő speciális tudományág kompilációja. A könyv az élet és az emberiség történetének két nagy külön fejezete szerint magában foglalja egyfelől a kozmológia, geológia, paleontológia, meteorológia stb., másfelől pedig az anthropológia, ethnográfia és a közönséges értelemben vett történettudomány legfontosabb mai eredményeit, röviden: egy bizonyos enciklopédikus anyag összefoglalását adja, anélkül, hogy e speciális tudományok elemi ismereteinek kivonata szorosabb egységbe olvadna. Mindazonáltal Wells kézikönyvének heterogénebb összetételű első fele, mely a világ s az élet kialakulásának történetével foglalkozik, alkotja a munka sikerültebb részét. Itt ugyanis be kellett érnie az eddigi vizsgálódások és napjainkig elfogadott tudományos eredmények ismertetésével, mint-hogy e különböző tudományterületekben — mint maga is bevallja — „nem annyira járatos, hogy önálló véleményt kockáztathatna“. Am aki Wells kitűnő regényírói munkásságát valamennyire is ismeri, így is észre fogja venni, hogy határtalan fantáziáját e „tudományos“ művében se túlságosan fékezi. Könyve át meg át van szöve fantasztikus és utópisztikus megjegyzésekkel, kitérésekkel az embernek a jövőben világrészeket átfogó tervszerű vállalkozásairól, midőn, úgy félmillió év múlva, megszűnik a tél, a sarkvidékeken buja növényvilág honosodik meg s az emberiség — miután a tudomány haladásával pontos számításokat végezhet majd — ismerve az elkövetkezendő változásokat, évezredekre szóló terveket dolgozhat ki... stb., stb. Ilyen és hasonló nyilatkozatokkal a jövőre nézve is messze kitérít a fölvetett kereteket, s amint a tudomány szava elhallgat, azonnal megszólal a mesemondó Wells. Könyve utolsó fejezetében aztán teljesen át is adja magát az álmodozásnak.

A fantasztika Wellset az utóbbi években a szocialista apostol Wells váltotta fel. „Wüliam Clissold vüágában“ a regény fejezeteit töltötte

ki világboldogító eszméivel, jelen kézikönyvében pedig a história fonalát ragadja meg ezeknek kifejtésére. Műve olvasása közben a régi közmondást: a történelem az élet tanítómestere, — önkénytelenül így kell átfogalmaznunk: Wells, az emberiség tanítómestere. „Az ember egyébként is nagyon szeret tanítani és másoknak tanácsot osztogatni“, írja munkájában s e megjegyzést mindjárt vezérelvének fogadja. Másutt, utópiája felvázolásakor, úgy látja, hogy a jövő „férfiai és asszonyai, mikor idősebbek lesznek, egész egyszerűen önmagukat fogják nevelni, fognak maguk tanulni és oktatni is fognak“. Nos, Wells, a tipikus autodidakta, miután kinőtt a regényírásból s úgy érzi „idősebb“ lett, ellenállhatatlan kényszert érez, hogy minden eddig szerzett ismeretét közkinccsé tegye, a még alig megtaníthat máris tanítsa. Fanatikus tisztelője lévén a betűnek, a tanultságnak, a tudományokban mind távolibb területekre kalandozik s ez magyarázza, hogy világtörténete minden kiadással vastagodott néhány millimétert, aszerint, hogy szerző a közben eltelt idő alatt mennyi új ismeretanyaggal gyarapodott. A voltaképeni világtörténeti rész keretében, melybe Európa mellett Ázsia, Amerika, részben Afrika történetét is beszorítja, — hogy nehogy csupán uralkodók és hadvezérek háborús tényeinek ismertetésére szorítkozzék — a történeti események, eszmék, áramlatok, intézmények leírását (melyeket eredeti kútfők helyett inkább közismert feldolgozott művekből merít, főforrása az Encyclopaedia Britannica), minduntalan világmentő terveinek fejtegetésével szakítja meg. A megemésztetlen eszméknek, naív gondolatoknak, gyerekes fejtegetéseknek, vallás és nemzeti érzés ellen intézett durva támadásoknak sűrű ismétlődése miatt a műveltebb olvasó alig fojthatja el a könyv olvasása alatt bosszankodását, melyet még fokoz az író fölüeny, tanító, atyai hangja.

A tendenciózus történetírás nem Wells találmánya, ám kevés történeti munkát találni, melyben a szemérmes külső olyan farizeus lelket leplezne, mint Wells világtörténete. Helyénvalónak látszik a munka általános jellemzéséül feleleveníteni Szekfü Gyula kritikájának néhány sorát, melyek e mű előző magyar kiadása alkalmával jelentek meg (Napkelet, 1926. 3. sz.):

„Valamikor az emberek őszintébbek voltak. A Huszadik Század fénykorában ezt a könyvet melegen ajánlták volna minden progresszív egyénnek, őszintén megmondták volna, hogy ami a racionalizmust, egyházellenességet, az ész tiszteletét illeti, Voltaire kismiska Wellshez képest; bevallották volna és pedig szívesen, mert akkor azzal lehetett legnagyobb elterjedést biztosítani, hogy ez a könyv gyökerében támadja meg a vallásos és nemzeti érzéseket és aki egyszer befogadja tanait, az híve lesz és támogatója a nemzetközi radikalizmusnak} vagy esetleg, ha temperamentumosabb, a szocializmusnak. Mert az a közös lövő, melyet el akar érni: vallás és nemzetnélküli felvilágosodás a szocialista államban, melynek mintáját ott készítik az „elrágalmazott“ Szovjet-Oroszországban...

A művészi pillantás, korok és emberek kongeniális felfogása nem erénye Wellsnek. Az ő erős oldalát racionalizmusnak nevezhetnők, ha mögötte filozófiai érdeklődés is volna... Ez az alacsonyrangú, ma már végkép elavult racionalizmus a XVI. század utáni korszakok leírásának domináns eleme... A francia forradalom leírásánál váratlanul a terror barátjának mutatkozik, holott mindaddig átkokat szórt minden emberi vérontásra. De hát a terror áldozatai közt sok volt a köztársaság ellensége, kik megérdemelték a büntetést! Ez a megállapítás nagy lépéssel közelebb hoz bennünket azon pillanathoz, hol Wells végre le fogja vetni az álarcot.

A tendencia a világháború rajzánál egész világosan uralkodik rajta. Németországban persze nem volt moderm, civilizált nép; bismarcki arc, lovagszímák és hasonló jólismert antant-rekvizitumok kerülnek elő, nagyzási háborúban szenvedő nacionalizmus, melyet a bőség kihívóvá tett, stb. ... A világháborút természetesen Németország okozta, őt „éri elsősorban az a vád, hogy e háborút reánk zúdította“. Németország bűnében osztozik szövetségese, a mi monarchiánk is, mely hosszú idő óta segédkezett Németország befolyásának kelet felé terjesztésében. S „éppen jókor jött kellő ürügynek“ a szarajevói gyilkosság. Szerbiát az osztrák-magyar kormány ártatlanul vádolta, hogy a gyilkosokat felbujtotta s ezzel a váddal „kikényszerítette a háborút...“ És ez így megy tovább, mintha a háborús évek francia vagy angol újságjait olvasnók, minden ránk szórt rágalmat hűségesen regisztrál a szerző, közben szemforgatóim védelmezve, megértően mentegetve bennünket. Ezzel szemben külön felemlítést érdemel a szeretetteljes bánásmód, mellyel az orosz szovjetek terrorét melneti és egyenesen védelmezi. Itt már nincs álarc, elejti azt a szerző és őszintén beszél: a bolsevista terror csak „hihetetlenül rosszakaratú sajtóhadjárat förtelmes agryémeiben és rágalmaiban“ él stb. stb. Ennél világosabban nem lehet beszélni; sokáig tartott, de végre megtalálta a szavát a szerző.“

Wells világtörténeti kézikönyve tehát ugyanazt a célt szolgálja, mint egyéb újabbkeletű irodalmi munkássága: egy „szövetséges, demokratikus világállam“ megvalósítását. Hangsúlyozza, hogy a marxizmusnak „szakadatlanul erre kellene törekednie“ s éppen azért nem győzi eléggé sajnálni és elítélni, hogy ezzel szemben „a világháború próbatétel elárulta, hogy majd mindegyik európai ország szocialistáinak nemzetközi osztálytudata csak felszínes máz gyanánt borítja hazafias érzelmeiket és ezt az érzéskomplexumot egyáltalán nem szorította ki még a lelkükből.“ Hasonlóképpen egyebütt „megmérgező nemzeti tudatról“ beszél. Kommunista-szociálista felfogása olyan alantas kifejezésekre ragadtatja, melyeket egy pártpolitikai néplap vezércikkeiben igen, de egy tudományos pretenzióval jelentkező kézikönyvben sehogysem tudunk megérteni. Az efféle kifejezéseket, mint: a felvilágosodás előharcosai „az üres telekre eleinte veszedelmes és ingatag csapszékeket építettek“, vagy: Ottó bajor hercegnek a görögök „kitették a szűrét“, vagy: „Napoleon sem tett egyebet, mint hogy gögösen lépkedett a szerencse e büszke ormán, mint a kis kakas a szemétdombján“, stb., stb. — leírni, elfogadni vagy visszautasítani: lehet, hogy ez pusztán ízlés dolga. Sokkal jellemzőbb azonban, mikor az Egyesült Államok függetlenségének kivívásáról írva, a szervezkedés elindulásában „különösen megemlítésre méltónak tartja azt, hogy minden nyugös vallási kötelék hiányzott belőle“, vagy végül, teljesen álarc nélkül így szól: „Jézus egyszerű és forradalmi tanításait Szent Pál és utódai kibővítették... az üdvözülés körmönfont és bonyolult elméletével...“ De talán már elég is lesz a példákból.

Az új kiadásnak legjelentősebb, a címlapon is kiemelt újsága a művészetek történetével való bővülés. Szinte hihetetlennek tűnik fel, hogy a régebbi kiadás, mely a világ történetének eleddig legtágabb értelmezésű feldolgozását ígerte s a különböző tudománysszakok egész skálájának ábécéjéből nyújtott ízelítőt, megteremtve a legváltozatosabb összetételű irodalmi öszvér-genret, — éppen a művészetek történetéről feledkezett meg. Az új kiadás igyekszik jóvátenni e mulasztást. Mit szóljunk azonban arról a művészet-történetről, mely lapokon keresztül majdnem kizárólag nevek és évszámok felsorolásából

áll egy-egy odavetett, semmitmondó jelzővel, miáltal Wells, aki történetírása folyamán oly kínos igyekezettel próbálta elkerülni a „száraz“ adatokkal való megterhelést, — most hatalmasan cáfol önmagára. Ezúttal keservesen megbosszulta magát a sokszorosán ismételt kibúvó a térszükére való hivatkozással, mely a történelem számos jelentősebb — de az elképzelt Világ-állam kialakulásának rajzát nem szolgáló — mozzanatot a vezércikkékké hasonló fejtegetések kedvéért oly önkényesen mellőzött. Bizonyára a helyszükében leli tehát magyarázatát az, hogy Dürerről nincs több szava, mint hogy Leonardo da Vincivel rokon szellem, vagy hogy „a flamand művészet Rembrandt (1606—1669), Rubens (1577—1640), valamint a pompás tájkép és zsánerképfestők egész sorával nagy tökélyt ért el“. Éppen így azon sem lehet csodálkozni, hogy a XIX. század regényirodalmának vázlatában például sem Stendhal, sem Zola nevét nem találjuk meg (pedig ez utóbbira igazán nincs oka haragudnia). Goethe is rosszul jár, mert „a német lelket teleültette gyökértelen, a klasszicizmus földjéről átplántált növényekkel“. Annyit mégis elismer róla, hogy „nagy volt, elegáns és szorgalmas. Az irodalomban ő képviseli a nemes gyűjtő típusát.“ Különös, hogy bár a XIX. század költői között Wordsworth nevét is kiemeli, Baudelaire és Verlaine nevét hiába keressük. Ugyanígy a szobrászok névsorában hiányzik Rodin, mint ahogy döbb Thorwaldsen neve is elsikkadt. Általában a múlt századvégi és új századeleji művészi irányok kialakulásáról egy szava sincs, pedig éppen ez az a kor, mellyel Wdls oly különös előszeretettel foglalkozik s amelyet — mint a jövő lelkes építőjének — legalaposabban ismernie kellene.

A magyar olvasó bizonyára érthető kíváncsisággal keresi, hogy vajjon nemzete története és általában Magyarország miképen helyezkedik bde ebbe az ősebertől Wilsonig levezetett tárgyalásba? Meg kell állapítani, hogy nemzeti történetünk néhány legkiemelkedőbb mozzanata helyet talált Wells munkájában, így a honfoglalás és a kereszténység fölvételének szakasza, a tatárjárás, a török uralom, majd pedig a szabadságharc; említi Szent István, Hunyadi János és Kossuth Lajos nevét, valamint a művészetek történetében Liszt Ferencet. Mindez azonban csak szétszórt töredék, mely önmagában vajmi halvány képet ad nemzetünk egész történetéről. Éppen ezért csak sajnálni lehet az új kiadásnak azt az újítását, hogy Magyarországnak a függelékben magyar szerzőtől megírt külön történetét nem tartalmazza. Ez pedig annál sajnálatosabb, mert olvasóközönségünk alacsonyabb rétegének, mdy e könyvet tudományssomjjal fogadja, nem ártott volna az említett gyér és még hozzá néhol téves adatokon kívül rövid, hazai történeti összefoglalást is nyújtani, mert így a mű éppen ellenkezőjét szolgálja a kitűzött célnak: világos történeti alapvonalak helyett kaotikus anyag-komplexumot ad, melyben a jámbor olvasó aligha fog tisztán tájékozódni. Megkapta a világ történetét az dsó hullóktól a washingtoni konferenciáig, — de a maga, népe, hazája múltját és jdenét nincs hová tennie. Ezzel szemben — kárpótlásul — az új kiadás óvatosan mellőzi az előbbinek néhány ránk, magyarokra sérelmes passzusát. Nem árt tehát egy kis tallózás a régebbi — az

igazi — Wellsből. Így mindjárt kimaradt az a rész, melyről Szekfű Gyula, említett bírálóiban, ezeket írja:

„A Párizs körüli békékről elismeri Wells, hogy nem azt adták, amit Wilson ígért... hogy a békekötésektől vont határok nem helyesek. De, s ez a fontos: ha nem is helyesek e határok, mégis jobbak, mint az összes eddigi fennállott európai határok, mert legközelebb állanak a természetes határokhöz.“^c

Ugyancsak mellőzi a leszordinózott új kiadás Wellsnek azt a fejezetét is, mely a jól megszervezett — nem nyolcoldalas brosürökkel, de hatalmas összefoglaló munkákkal dolgozó — cseh propaganda fényes eredményeként, szószerint ezeket tartalmazza az első kiadásban:

„A legtöbb reményt ez új államok között talán maga Csehszlovákia ébresztette tudós elnökének, Masaryknak és külügyminiszterének, Benesnek vezetése alatt, aki a legtehetségesebb európai államférfiak egyike. Benes kitarótán és fáradhatatlanul igyekezett a szomszéd államokat kereskedelmi szerződésekkel egymáshoz fűzni, fokról-fokra kiépített egy szövetségi rendszert, amely remélhetőleg egy kelet-európai államszövetséggé fejlődik és elég erős lesz arra, hogy megállja a helyét minden európai hatalommal szemben. Csehszlovákia igen korán kibékült Németországgal és Ausztriával és önálló állami életének első esztendejétől kezdve rendszeresen igyekezett az ellenséges érzéseket csökkenteni és az európai közvélemény érdeklődését a lábbadozó és Egyesült Európa eszméjére terelni. Csehszlovákiát központi helyzete és az a körülmény, hogy művelt és energikus lakosságának nyelve szláv, de kultúrája középeurópai, természetes kapoccsá teszik Nyugat-Európa és a szláv világ között és olyan jelentőséget kölcsönözhetnek az új Európában ennek akis államnak, amely nagyságával és lakosságának számával nem áll arányban.“

Az új kiadásban törölt, a műre fölötté jellemző ezen szakaszokon kívül azonban még így is őrzi a könyv a következő kijelentést: „Mialatt a szerbek elszántan hadakoztak az osztrák, magyar és német betörőkkel a Duna völgyében, a bolgárok a szerbeket hátra támadták...“ Nos, „A világtörténet alapvonalait“ új kiadásban élvező nyájas magyar olvasó, mikor téged „az élet és emberiség történetének“ eme „tükrőre“ betörőként vetít a világ színe elé, íme, még a nagy békeapostol részéről sem igen számíthatsz méltányos elbánásra! A legközelebbi kiadás már bizonyára ezt a szépséghibát is ki fogja operálni, ezt s még egynéhány hasonlót, — csakhogy akkor meg majd a szerző nem ismer tulajdon gyermekére. De fődolog mégis csak: a példányszám.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépén írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.